

OSMANLI'NIN ENDÜSTRİ GEÇMİŞİNDEN BİR KESİT: ALTIN YILDIZ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ (1917-1924)

A GLIMPSE INTO THE OTTOMAN INDUSTRIAL PAST: THE ALTIN YILDIZ OTTOMAN JOINT-STOCK COMPANY (1917-1924)

Mustafa DAĞ

Harran Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
mustafadag@harran.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4571-8115

ÖZ

Geliş Tarihi:

05.01.2025

Kabul Tarihi:

21.03.2025

Yayın Tarihi:

27.03.2025

Anahtar Kelimeler

İstanbul,
Endüstri,
Altın Yıldız Osmanlı
Anonim Şirketi,
Dokuma Sanayii,
Çuha Fabrikası.

Keywords

İstanbul,
Industry,
Altın Yıldız Ottoman
Joint-Stock Company,
Weaving Industry,
Broadcloth Factory.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Bizans, Anadolu Selçuklu ve Beylikler devrinden beslenen dokumacılık sektörü en fazla gelişen sanayi kolu olmuştur. Pamuklu, yünlü ve ipeklili kumaşların üretiminden oluşan bu sektör Anadolu'da yaygın olarak yapılmaktaydı. Özellikle Tanzimat dönemiyle birlikte dokumacılık sektöründe makineleşme sürecine yönelik politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Avrupa dokuma işletmelerindeki teknolojiye benzer makinelerle üretim yapmak amacıyla yeni işletmeler kurulmaya başlanmıştır. Bu işletmelerden biri de 22 Ocak 1918'de faaliyete geçen Osmanlı İmparatorluğu'nun geç dönem sanayileşme çabalarını yansıtan Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'dir. Çalışma, bir grup yerel Müslüman tüccar tarafından, ekonomik ve sosyal dönüşüm süreçlerinin yaşandığı bir dönemde faaliyete geçen şirketin kuruluş süreci, işleyişi, şirkete bağlı olan Çuha Fabrikası ve faaliyetleri hakkında bilgi vermek amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan çalışmada arşiv belgeleri ile araştırma-inceleme eserlerden istifade edilmiştir. Bahsi geçen kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmış olan çalışmanın pek çok bulgusu mevcuttur. Bunlardan önemli olanları şirketin Osmanlı hukukuna uygun olarak kurulduğu, dokumacılık sektöründe üretim ve ticari faaliyetler yürüttüğü, bir Çuha Fabrikası işlettiği, devlet kurumları ve halkın ihtiyaçları için kumaş ürettiğidir. İstanbul merkezli olarak örgütlenen ve modern üretim tekniklerini benimseyen şirketin, dönemin sanayileşme girişimlerinin önemli bir örneğini teşkil ettiğine dair özgün izahatta bulunulabilir. Ancak şirketin imtiyaz hakkının kesin olarak ne zaman sona erdiğine dair bilgilerin tespit edilememiş olması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

ABSTRACT

The weaving industry, which was nourished by the Byzantine, Anatolian Seljuk, and Beylik periods, became the most developed industrial sector in the Ottoman Empire. This sector, consisting of the production of cotton, wool, and silk fabrics, was widespread throughout Anatolia. Particularly during the Tanzimat period, policies aimed at the mechanization of the weaving industry began to be implemented. New enterprises were established to produce textiles using machines similar to those used in European weaving mills. One such enterprise was the Altın Yıldız Ottoman Joint-Stock Company, which began operations on January 22, 1918, reflecting the late Ottoman Empire's industrialization efforts. This study aims to provide information on the founding process, operations, and activities of the company, which was established by a group of local Muslim merchants during a period of significant economic and social transformation. The study relies on archival documents and research-examination works for its analysis. Several important findings emerge from this research. Notably, the company was established in accordance with Ottoman law, conducted production and commercial activities in the weaving sector, operated a broadcloth factory, and produced fabrics for both state institutions and the general public. The company, organized with its headquarters in Istanbul and adopting modern production techniques, can be seen as an important example of the industrialization initiatives of the period. However, a limitation of the study is the inability to determine the exact termination date of the privileges granted to the company.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1613602>

Atıf/Cite as: Dağ, M. (2025). Osmanlı'nın endüstri geçmişinden bir kesit: Altın yıldız Osmanlı Anonim Şirketi (1917-1924). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 15(1), 526-545.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişme gösteren sektörlerden biri dokumacılıktır (Halaçelik, 2005: 131). Dokumacılık sektörünün gelişmesinde Bizans, Anadolu Selçukluları ve Beylikler devri dokumacılığında meydana gelmiş olan gelişmeler etkili olmuştur (Yardımcı, 2016: 221; Yurt, 2020: 606). Dokumacılık sektörü; pamuklu, yünlü ve ipekli kumaşlar üzerinden gelişme göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kentler farklı türdeki dokumalarıyla ön plana çıkmışlardır. Buna göre Bursa ipekli ve kafide kumaşlarıyla, İstanbul lüks kumaşları ve diba adı verilen atlas kumaşlarıyla (Akpınar, Başaran, 2018: 23), Bergama, Soma ve Denizli pamuklu dokuma kumaşlarıyla, Ankara sof¹ adı verilen yünleriyle, Sakız adası atlas kumaşıyla, Amasya benek desenli kumaşlarıyla ünlenmiştir (Kütükoğlu, 2018: 424-426). Zira Bursa henüz 14. yüzyılın sonlarında dünyanın belli başlı ipek pazarlarından birine sahipti. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk yıllarında Orhan Gazi'nin Bursa Bedesteni'ni yaptırmış olması bu pazarın oluşmasında önemli etkidir (Ergenç, 1988: 504). Bu gibi kentlerin yanı sıra Şam, Halep, Bilecik ve Tokat kumaş üretiminin yoğun olarak yapıldığı yerlerdi (Kütükoğlu, 2018: 424-426). Uşak, Konya, Gördes, Kütahya, Demirci, Dazkırı gibi bölgelerde ise halı ve kilim imalatı yaygın olarak yapılmıştır (Aytaç, 2015: 2).

17. yüzyılda Bursa'da üretilen Bursa alacası, peştamal, elvan renk, çeşitli renklerde kadifeler, nefli, kemah denen havsız² kadifeler ve kutni³ denen pamuklu-ipekli kumaşlarla gelişme gösteren dokuma sanayiinde, 18. yüzyılın başlarından itibaren İstanbul'da üretilen ürünler de yer almaya başlamıştır. Özellikle İstanbul'da Saray için üretilen iyi kalitedeki ürünler ipekli dokuma sanayiinin hızlı şekilde gelişme göstermesini sağlamıştır (Tabakoğlu, 2015: 353). Zira 18. yüzyılın ilk yarısında Bursa'nın yanı sıra İstanbul, Edirne, Selanik ve Tokat gibi büyük merkezlerde kurulan fabrika veya atölyelerde yapılan üretimlerle dokuma sanayiinde büyük gelişmeler meydana gelmeye başlamıştır (Fevzi, 2024: 920).

Aynı tarihlerde maddi durumu iyi olmayan ve orta halli kesimin giyiminde kullanılan pamuklu ve yünlü kumaşların da üretimi yaygın olarak yapılmıştır. Bu üretim imparatorluğun çoğu bölgesinde, özellikle Balkan eyaletlerinde yaygın olarak imal edilmekteydi. Aba veya kebe olarak isimlendirilen bu ucuz yünler; maddi durumu iyi olmayanlar tarafından tercih edildiği gibi orta ve yüksek gelirli olanların da mesken ve mefruşatında kullanılmasından dolayı yoğun ilgi görmekteydi (Genç, 2021: 235). Hammaddesinin bol ile ucuz olmasından ve 18. yüzyılda iç tüketiminin ihtiyacından fazla üretilmiş olmasından dolayı üretilen ürünler yurtdışına satılmaya başlanmıştır. Bu satışlar İzmir'de bulunan limanlar üzerinden İtalya, Fransa, İspanya, Venedik ve Ceneviz gibi ülkelere ipekli, yün ve tiftik dokuma mamulleri olarak yapılmaktaydı. Gerçekleşen bu ticaretin artmasına bağlı olarak Osmanlı ekonomisi 18. yüzyılın sonlarına kadar çeşitli dokumalarda, çuha⁴ ve ipekli kumaşlarda Avrupa ülkelerine göre ticari üstünlüğünü devam ettirmiştir (İskefiyeli, 2015: 1117).

18. yüzyıl boyunca Osmanlı'dan Avrupa'ya yapılan hammadde ihracatında artış göstermiştir. Bu durum da Osmanlı Devleti'nin dokuma sanayisi geliştirmekte olan Avrupalı devletler için hammadde kaynağı haline gelmesini sağlamıştır. Yoğun olarak ihraç edilen ürünler arasında pamuk, yün ve ipek yer almıştır. Bu üç ürün yüzyılın başlarında kumaş, iplik ve hammadde olarak ihraç edilirken, yüzyılın sonlarına doğru sadece hammadde olarak ihraç edilmeye başlanmıştır (Elibol, 2005: 63). 18. yüzyılda görülen olumlu gelişmelere rağmen Osmanlı dokumacılık sanayiinde insan gücüne dayalı mekanik aletler kullanılmaya devam edilmiştir (Baş, 2018: 127). Bu durum ise aynı tarihlerde Avrupa'daki teknolojik gelişmeler üretim üstünlüğünün Avrupa dokuma sanayiine geçmesine neden olmuştur. Avrupa, özellikle 18. yüzyılda İngiltere ve Fransa dokuma tezgâhlarında hızlı bir şekilde makineleşmeye⁵ başlamıştır (Karabağ, 2010: 44).

Osmanlı Devleti, Avrupa'da dokuma tezgâhlarında meydana gelen teknolojik gelişmeleri yakalayabilmek adına Rami Mehmet Paşa liderliğinde çalışmalar başlatmıştır. Bu kapsamda 1703 yılında Selanik'in ünlü dokumacılarını Edirne'ye getirmiştir. Ayrıca Avrupa'dan dokuma ustalarının getirilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Gelecek

¹ Sof kumaşı tiftik keçisinden yapılmaktadır. Ankara ise tiftik keçisinin yetiştiriciliğinde uzmanlaşmış bir Osmanlı kentidir (Hazel Kaya, 2021: 84).

² Kemha olarak da isimlendirilen bu kumaş Osmanlı'da genellikle padişah kaftanının yapımında kullanılmıştır. Kalın ve ağır ipekli kumaş türüdür (Çelik, 2015: 58).

³ Kutni özellikle 1840'lı yıllarda Şam'ın önde gelen tekstil ürünlerindedir. Kutni, düğüm tekniğiyle boyanmış ipek-pamuk karışımı lüks kumaşlardır (Quataert, 2017: 57).

⁴ Çuha bir çeşit yünlü dokuma türü olup, askerlerin elbise ihtiyacını karşılamada kullanılmaktadır (Uzun, 1999: 77).

⁵ İpek sanayiinde ilk makine 1910 yılında Bursa'da kullanılmıştır (Çatalkaya Gök, 2020: 296).

olan bu dokumacılar çuha üretimini yapmakla görevlendirileceklerdi. Aynı tarihlerde yurtdışına çuha hammaddesi satışı yasaklanmıştır. Böylece yerli hammaddenin ülke dışına çıkması önlenecek ve üretim arttırılacaktı. Bursalı kumaş dokuyucularına gerekli olan destekler sağlanarak Avrupa kalitesinde kumaş üretmeleri doğrultusunda teşvik edilmişlerdir. Böylece Osmanlı dokumacılık sektörünün modernleşmesi sağlanacak ve azalan yerli üretim arttırılacaktı. Ulusal ve uluslararası pazarlarda kaybedilen pazar alanı tekrar kazanılacaktı. Ancak Rami Mehmet Paşa'nın sadrazamlık görevinin sona ermesinden dolayı çalışmalar kesintiye uğramış ve istenilen hedefe ulaşamamıştır (Kırlı, 2015: 27).

Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa liderliğinde başlatılan çalışmalar neticesinde 1721 yılında Mirî Hatâyî Kârhanesi (Devlet İpekli Dokuma Atölyesi) adıyla bir ipekli dokuma fabrikası kurulmuştur. Bu fabrika askeri personelin ihtiyacını karşılamak için faaliyetler yürütmüştür (Giz, 1968: 22-23; Dölen, 2015: 246). 1757 ile 1774 yılları arasında padişahlık yapmış olan III. Mustafa döneminde de kalitesiz ucuz Avrupa mallarının iç pazarlarda dolaşımına girmesini önleyerek, daha çok benzer ürünlerin yurt içinde üretilmesine yönelik politikalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu politikalara rağmen pahalı ve kaliteli olan Osmanlı yerli mallarına karşı ucuz fakat kalitesiz olan Avrupa mallarına ilgi 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmaya başlamıştır. Bu yönelim ise Osmanlı halkının alım gücünün düştüğünü göstermektedir (Beydilli, 2006: 280-283).

Yürütülen tüm çalışmalara rağmen 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı dokumacılığında iktisadi daralma ve gerilemenin başlamasının önü alınamamıştır. Bu gerilemeye bağlı olarak Ankara'nın sof ve şal üretiminde, Bursa'nın pamuklu ve ipekli üretiminde, Sakız'ın ipekli üretiminde ciddi azalmalar meydana gelmeye başlamıştır. Bu durum ise gerek iç gerekse dış piyasada Osmanlı dokumacılık sektörünün gerilemesine ve pazar alanının daralmasına neden olmuştur. Ayrıca ülke içerisinde işsizlik oranının da artmasına yol açmıştır (İskefiyeli, 2015: 1118). Zira 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin özellikle Avrupa ülkelerine iplik ihracı bir daha başlamamak üzere sona ermiştir. Bu durum ise makine ipliği ithalatının artmasına yol açmıştır. Şöyle ki 1810 yılında ipek ithalatı 250 ton iken bu rakam 1840'larda 2.650 tona çıkmıştır. Netice olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı ipliğinin kullanımı otuz yıl içerisinde 10 kat artış göstermiştir (Quataert, 2020: 65).

Söz konusu ipek ihracatının tekrar başlatılması ve üretim düşüklüğünün önüne geçmek amacıyla Tanzimat Dönemi'nde yeni adımlar atılmıştır. Buna göre Tanzimat'la birlikte Fabrika-ı Hümayunlar adı verilen büyük fabrikalar devlet eliyle kurulmaya başlanmıştır. Bu fabrikalar her ne kadar ordunun ihtiyacını karşılamak için kurulmuş olsalar da sarayın ve halkın birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için de faaliyetlerde bulunmuşlardır (Yazıcı, Oktay, Akbaş, Bozkurt, 2020: 44). Devlet desteği ile kurulan bu fabrikalar, pazar göstergelerinden uzak, maliyet kaygısı olmayan, devlet siparişleri ile çalışan işletmelerdi (Kurt, Kuzucu, Çakır, Demir, 2016: 249). Bu fabrikaların verilen siparişler doğrultusunda üretim yapması ve kâr marjını arttırma gibi bir politikası olmamasından dolayı rekabetçi piyasanın oluşmamasına neden olmuştur. Ayrıca kaybedilen pazar alanının kazanılmasında tetikleyici unsurlar olmaktan çok uzakta kalmışlardır.

Kurulan bu fabrikalardan ilki 1829 yılında faaliyetlerine başlayan ve 1833 yılında tam anlamıyla bir fabrikaya dönüşen Feshâne-i Amire olmuştur (Köse, Abdioğlu, 2021: 68). Bu fabrika yünlü ve pamuklu dokumaların imali için faaliyet yürütmüştür (Eldem, 1994: 74). 1842 yılında fabrikaya bağlı olarak çuha tezgâhları kurulmaya başlanmıştır. Böylece yünlü kumaş üretimine geçen fabrika, dokuma fabrikası işlevi görmeye programlanmıştır. Bu yeni tezgâhlar modern teknolojik makinelerle donatılmaya çalışılmıştır (Güran, 1995: 426-427). Fabrikaya bağlı olarak çuha tezgâhının faaliyete geçmesinden sonra birçok çuha fabrikası kurulmaya başlanmıştır. Örnek olarak 1842'de İslimiye ve Balıkesir Çuka Fabrikaları, 1843'te İzmit Çuha Fabrikası (Seyitdanlıoğlu, 2009: 64), 1850'de Bakırköy Veliefendi Basma Fabrikası ve 1852'de Bursa İpek Fabrikası gösterilebilir. Bu gibi kuruluşlarla yerli dokuma sanayiinin çekirdeği oluşturulmaya çalışılmıştır (Kurt, Çakır, Demir, 2016: 157).

İmparatorlukta köklü geçmişe sahip olan dokumacılık sektöründe⁶ devlet kurumlarının yanı sıra özel teşebbüslerle kurulmuş fabrikalar da faaliyet göstermekteydi. Bu fabrikaların büyük çoğunluğu ise yabancı sermaye veya gayrimüslim özel teşebbüsler aracılığıyla kurulmuştur (Seyitdanlıoğlu, 2009: 65-66). Bu sektördeki özel işletmelerin yerli sermayedarlar tarafından kurulup işletilmesi için 1864-1873 yılları arasında faaliyet gösteren İslahat-ı Sanayi Komisyonu tarafından yoğun çaba sarfedilmiştir (Satış, 2012: 419, 427). Komisyon'un çalışmaları

⁶ Bu köklü geçmişin temel nedeni Osmanlı ahalisinin çoğunluğunun hayvancılık ile geçimini sağlamasından kaynaklanmaktaydı. Zira çuha dokumacılığının önemli hammaddesi olan yünlerin karşılandığı koyunlar yaygın olarak yetiştirilmekteydi (Öznel, 2013: 151).

kapsamında 1873 yılında yapılan yeni düzenlemelerle birlikte fabrika kuracaklara gümrük ve vergi muafiyeti getirilmiştir. 1888 yılında bu muafiyetler fabrika inşasında kullanılan temel malzemeler için de uygulanmaya başlanmıştır. Bu muafiyet kararı ise imalathanelerin inşasında kolaylaştırıcı adımların en iyi örneği olarak değerlendirilebilir. 1897 yılında üretim ve imalat tesisleri için 10 sene müddetle vergi muafiyeti getirilmiştir (Bülbül, 2010: 43). Osmanlı İmparatorluğu, gerek devlet fabrikalarına gerekse özel sermaye girişimlerine sağlamış olduğu desteklerle dokuma sanayiini geliştirmeye çalışmıştır. Özellikle Müslüman girişimciler teşvik edilerek kurulan bu kurumların yerel işletmeler olmasına büyük önem vermiştir. Böylece dokuma sanayiinde kaybedilmiş olan pazar alanının yerel sermayeyle kazanılması sağlanacaktı. Bu çerçevede yürütülen politikalar doğrultusunda kurulan yerel işletmelerden biri de Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi olmuştur.

Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi ile ilgili literatür taraması yapıldığında Şirketi tüm yönleriyle ele alan müstakil bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Ancak özellikle Şirket'in kuruluşunun ilk yıllarında Çuha Fabrikası için daha önce Osmanlı Hükümeti tarafından Oltanya Fabrikası'ndan alınan makinaların Osmanlı Hükümeti ile yapılan görüşmeler neticesinde 1918'de satın alınmasından sonra yaşanan iade sorununu ele alan bir çalışma tespit edilmiştir. Nurten Çetin tarafından "*I. Dünya Savaşı'nda Romanya'dan Türkiye'ye Getirilen Dokuma Makinalarının İadesi Sorunu*" başlığı ile ele alınan bu çalışmada araştırmacı Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'nde bulunan bu makinaların I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Romanya'nın makinalarının geri iade edilmesini talep etmesi neticesinde 1922 yılına kadar süren iade süreci tüm ayrıntılarıyla ele alınmıştır (Çetin, 2020: 167-187). Şirket'in satın almış olduğu dokuma makinalarının iade sorununu ele alan bu araştırmadan farklı olarak Şirket'in kuruluş süreci, Şirket'in işleyişi, Şirket'e bağlı olarak kurulacak olan Çuha Fabrikası'nın kuruluş süreci ve Şirket'in 1924 yılına kadar yürütmüş olduğu faaliyetler tespit edilebilen bilgiler çerçevesinde tüm yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'ne dair yapılan bu çalışmada birtakım sorulara cevap aranmıştır. Buna göre Şirket'in kuruluş sürecinin nasıl seyrettiği? Şirket'in kuruluşunda aktif görev üstlenen sermaye sahiplerinin kimler olduğu? Şirket'in işleyiş sürecinin nasıl şekillendirildiği? Çuha Fabrikası'nın kuruluş sürecinde meydana gelen gelişmelerin neler olduğu? Şirket ile fabrikanın faaliyet gösterdiği sektörün ne olduğu ve son olarak Şirket'in faaliyetlerinin neler olduğu? sorularına cevap aranmıştır. Bu soruların cevaplanması doğrultusunda hazırlanan çalışmada ana kaynak olarak arşiv belgeleri kullanılmıştır. Arşiv belgelerinde tespit edilen bilgiler araştırma-inceleme eserlerle desteklenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma üç ana bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde Şirket'in kuruluş süreci, ikinci bölümde Şirket'in işleyişi ve üçüncü bölümde ise Şirket'in ticari ve üretim faaliyetleri değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi

Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'nin kuruluşuna dair 25 Aralık 1917 tarihinde Divaniye Mebusanı Halit Süleyman Bey ile Tokat Mebusanı Alamdar-zade Tahsin Rıza Bey tarafından verilen dilekçe ile kuruluş süreci başlatılmıştır. Bu bilgilerden hareketle şirketin ortak sermaye ile kurulduğu söylenebilir. Yapılan yazışmalar ve bürokratik işlemlerin tamamlanmasıyla birlikte Şirket'in resmî kuruluş tarihi 22 Ocak 1918 olarak kayıtlara işlenmiştir.

Şirket'in Kuruluş Süreci

Şirket'in kuruluşu için Divaniye Mebusanı Halit Süleyman Bey ve Tokat Mebusanı Alamdar-zade Tahsin Rıza Bey 25 Aralık 1917 tarihinde Harbiye Nezareti'ne dilekçe ile başvuru gerçekleştirmişlerdir. Yapılan başvuruda yılda bir milyon kalın ve ince kumaş imal etmek amacıyla bir şirket kurmak için izin talep ettiklerini ifade etmişlerdir. Avusturya ve Almanya fabrikalarından kumaş imal etmede kullanabilecekleri makinelerin sipariş edilmesini ve bu makinelerin nakillerinde yardım edilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca fabrikanın inşa edilmesinde kullanılacak olan malzemelerin alımında hükümetin askeri kurumlara olduğu gibi kendilerine de fiyat konusunda yardımcı olunmasını istemişlerdir (BOA. Bâb-ı 'Ali Evrak Odası, (BEO): 4685-351321). Halit Süleyman Bey ile Alamdar-zade Tahsin Rıza Bey'in ilettiği dilekçede yer alan bilgilerden hareketle 1873, 1888 ile 1897 yıllarında yapılan düzenlemelere atıfta bulunarak gümrük ve vergi muafiyeti talep etmişlerdir. Ayrıca şirketin özel sermaye teşebbüsüyle kurulmasının yanı sıra özel sektöre hitaben ürün üreteceği anlaşılmaktadır.

Harbiye Nezareti'ne yapılan bu başvurunun Maliye Nezareti ile Nafia Dairesi'nde incelenmesi neticesinde Maliye Nezareti ile Nafia Dairesi'nde alınan karar doğrultusunda 22 Ocak 1918 tarihinde yün, pamuk, ipek, mensucat ve her çeşit ip ile iplik imal etmek amacıyla Şirket'in kurulmasına onay verilmiştir. Kurulacak olan Şirket, bünyesinde fabrikalar açarak ürettiği ürünlerin ticaretini yapma yetkisi olacaktır (Çakır, Akkuş, 2015: 197). Şirket bünyesinde dokuma fabrikalarının kurulmasına izin verilmiş olması müessesenin ticari faaliyetlerinin yanı sıra üretim kapasitesinin de olduğunu göstermektedir. Bu durum ise Şirket'in Osmanlı dokuma sanayiine üretim anlamında katkı sağlayacağını göstermektedir.

Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi (Société Anonyme Ottomane de Tissus Altınyıldız) (Gökatalay, 2015: 116) adıyla kurulacak olan bu müessesenin merkezi İstanbul olacaktır (Yılmaz, 2011: 117). Şirket'in konumu Eyüp olarak belirlenmiştir (Köksal, 2005: 245). 50 yıl olarak faaliyet göstermesine ve 150.000 Osmanlı lirası sermayesi ile kurulmasına izin verilen Şirket'in ruhsatı Divaniye Mebusanı Halit Süleyman Bey ile Tokat Mebusanı Alamdar-zade Tahsin Rıza Bey adına düzenlenmiştir (BOA, BEO, 4498-337304). Şirket, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin denetiminde olup Şirket ile ilgili her türlü işlemler ilgili nezaret tarafından icra edilecektir. Ayrıca Şirket'in yetkileri ile işleyişini belirleyen hükümlerin hazırlanmasından sonra onaylanması ve Şirket'in bu hükümlere göre işleyip işlemediğinin denetlenmesi görevi Ticaret ve Nafia Nezareti'ne ait olduğu belirtilmiştir. Böylece Şirket'in olası keyfi uygulamalarının önüne geçmek ve Osmanlı hukukuna göre işleyişini sağlamak için denetim mekanizması oluşturulmaya çalışılmıştır. Şirket üzerinde denetleyici mekanizmanın aktif tutulması Şirket'in şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda hareket etmesini sağlamıştır.

Şirket yöneticilerinin hazırlamış olduğu nizamname layihası, 18 Ağustos 1918 tarihinde Şûrâ-yı Devlet, Maliye Nezareti ve Nafia Dairesi tarafından inceleme altına alınmıştır. İlgili kurumlar tarafından yapılan incelemeler neticesinde nizamnamenin bazı maddelerinde değişikliğe gidilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, MV, 249-145). Buna göre nizamnamenin ikinci, beşinci, on ikinci, on üçüncü, on dokuzuncu, yirmi altıncı ve otuz beşinci maddelerinde düzeltmelere gidilmesine (BOA, BEO, 4532-339830), birinci maddeye ise ek ilavelerin yapılmasına karar verilmiştir (BOA, BEO, 4569-342623). İlgili maddelerde yapılan değişiklikler ile eklenen ek maddenin Ticaret ve Ziraat Nezareti memuru tarafından denetlenip uygun bulunması üzerine Şirket layihası onaylanmıştır. Şirket'in hukuki olarak kurulduğu devlet makamlarınca onaylandıktan sonra (BOA, MV, 250-127) Şûrâ-yı Devlet ile Vükela Meclisi'nin ortak kararı doğrultusunda Şirket, faaliyetlerine başlamıştır (BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV): 248-69). Böylece Şirket'in yetkileri, üstlendiği imtiyazlar ve işleyiş hukuksal zemine oturtulmuştur.

Şirket'in işleyişine ve yetkilerine dair bütün hükümler 18 Ağustos 1918 tarihinde onaylanan nizamname layihasında ele alınmıştır. Şirket, nizamnamenin hazırlanıp Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanmasından en geç bir ay içerisinde İstanbul'da Takvim-i Vakayi, Ceride-i Resmîye veya diğer gazetelere ilan verilecektir. Ayrıca bu ilanda Şirket'in amacı, faaliyetleri ve diğer bölgelerde bulunan şubeleri hakkında bilgi aktararak faaliyete geçtiği ilan edilecektir. Ayrıca her sene Heyet-i Umumiyye tarafından onaylanmış olan senelik bilançolarını da İstanbul ve şube bulundurduğu diğer vilayetlerdeki gazetelerde ilan vererek halka duyurusunu yapacaktır. Aynı şekilde Şirket ihraç edeceği hisselerle dair ilan da verecektir. Bu ilanda Şirket'in kuruluş amacını, sermayesinin miktarını, mümessillerin isimlerini, mümessillere ve Heyet-i İdare azalarına verilecek hisse miktarlarını duyurmak zorundadır. Şirket'in her türlü faaliyetleri ile ilgili gelişmeleri gazete ilanları aracılığıyla kamuoyuna duyurmasının zorunlu kılınmış olması şeffaflık ilkesi doğrultusunda teşkilatlandırılmaya çalışıldığını göstermektedir (BOA, İrade-Dosya Usulü (İ. DUİT): 121-36). Hazırlanmış olan nizamnameyi talep eden herkese Şirket, nizamname nüshasını iletme zorundadır. Böylece Şirket'e dair bilgi talep eden herkesin bu hakkını kullanması hukuki olarak güvence altına alınmıştır. Bu güvencenin ihlal edilmesi halinde ise Şirket hakkında yasal işlemler başlatılarak hukuki yaptırımlara maruz bırakılacağı belirtilmiştir. Ayrıca nizamname bir defalığına mahsus olmak üzere 50 nüsha bastırılarak Ziraat ve Ticaret Nezareti'ne teslim edilecektir. Her sene düzenli olarak Şirket'in hesaplarına ve faaliyetlerine dair İstatistik Dairesi tarafından istatistik cetveli hazırlanacaktır. Bu cetvel Ziraat ve Ticaret Nezareti'ne iletilecektir. Böylece Nezaret, Şirket'in gelir ile gider hesaplarını denetleyebilecektir (BOA, Şûrâ-yı Devlet (ŞD): 1260-8).

Üç fasıl ve kırk yedi maddeden oluşan nizamnamede ele alınan ilk konu Şirket'in kuruluşu, amacı, ismi ve merkezi olmuştur. Buna göre Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi adıyla kurulacak olan bu müessesenin merkezi İstanbul olarak belirtilmiştir. Şirket; ipek, tiftik, pamuk, mahlut mensucat, her türlü ipek işlemek ve imal etmek üzere fabrikalar açmak ve bu fabrikalarda üretilen ürünlerin ticaretini yapmak amacıyla kurulmuştur. Şirket'in

kurucuları daha önce de belirtildiği gibi Divaniye Mebusanı Halit Süleyman Bey ile Tokat Mebusanı Alamdarzade Tahsin Rıza Bey'dir. Şirket, Osmanlı hukukuna tabi olup İstanbul dışında Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunan herhangi bir bölgede kanunlar çerçevesinde sorumluluğunu yerine getirmek koşuluyla şube açabilecektir. Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında bulunan bölgelerde de şubeler açabilecektir. Bu gibi şube açma girişimlerinin gerçekleşmesi halinde şubenin açılacağı ülke ile Osmanlı arasındaki ticari hukuka göre işlemler icra edilecektir. Şirket'in gerek imparatorluğun sınırları içerisinde gerekse yabancı devletlerde şube açabilmesi için Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden ruhsat alması zorunlu tutulmuştur. Şirket'in faaliyet süresi 50 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak koşulların değişmesi halinde bu sürenin kısa tutulabileceği gibi Şirket'in şartları yerine getirmesi halinde uzatılabileceği de belirtilmiştir. 1918'de faaliyete geçen Şirket'e tanınan imtiyaz süresinden hareketle 1968 yılına kadar faaliyetlerini icra etmesinin planladığı anlaşılmaktadır (BOA, Sadaret-Mukavelenameleri (A.) DVN. MKL): 66-11).

Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'nin İşleyişi

Şirket'in işleyişi hakkında nizamname layihasında teferruatlı bilgilere yer verilmiştir. Üzerinde durulan konulardan biri Şirket'in sermayesi olmuştur. Buna göre Şirket'in kuruluş sermayesi 150.000 Osmanlı lirasıdır (Aslantepe, 1993: 115). Ancak Şirket'in işleyişine göre Heyet-i Umumiye İdaresi, bu sermayeyi arttırma yetkisi olduğu gibi düşürebilecektir. Heyetin sermaye arttırımına gitme doğrultusunda karar alması halinde Osmanlı Hükümeti'ne bilgi aktarma ve onay alması gerekmektedir. Bu bilgidен hareketle Şirket sermayesinin arttırımı veya azaltılmasında son karar merciinin Osmanlı Hükümeti olduğu anlaşılmaktadır. Bu sermaye, her biri 100 Osmanlı lirası⁷ olmak üzere 1.500 hisseye bölünmüştür. Bu hisseler dışında ilk beş sene zarfında satılmamak şartıyla 100 adet kurucu hisse bulunmaktadır. Bu hisselerin birer nüshası ise Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde muhafaza edilecektir. Hisseler nama yazılmış olup, en az %75'i Osmanlı uyruklu vatandaşlara satılmaktadır. Şirket sermayesini oluşturan hisselerin en az %75'inin Osmanlı vatandaşlarına verilmesinin zorunlu koşulmuş olması Şirket'in yönetiminde yerli sermayenin etkili kılınmaya çalışıldığını göstermektedir (Balcı, Sırma, 2012: 321).

Şirket sermayesinin belirlenmesi ve %10'unun hissedarlardan alınarak Şirket sandığına teslim edilmesi üzerine Şirket kurulmuş sayılacaktır. Hissedar olarak isim yazdırmış olan şahıslara ise vermiş oldukları taksitler ölçüsünde geçici hisse senetleri verilecektir. Sermayenin yarısına tekabül edecek olan miktarın toplanması halinde geçici senetler yerine asıl senetler hissedarlara verilecektir. Hazırlanacak olan senetlerin bir tarafı Türkçe yazılırken diğer tarafı ise Fransızcaya tercüme dilecektir. Senetlerin bir tarafı Türkçe yazılırken diğer tarafının Fransızca yazılmış olması Şirket'in uluslararası sermaye sahiplerine açık olduğunu göstermektedir. Hisselerin satış işlemleri İstanbul veya diğer bölgelerde yayımlanmakta olan resmî veya resmî olmayan gazetelere ilan verilerek halka duyurulacaktır. Bu duyuru üzerine başvuruların gerçekleşmesinden sonra hisseler satışa sunulmaktadır. Satış işleminin gerçekleştirilmesinden 30 gün önce gazetelere ilan verilmektedir (BOA, İ. DUİT, 121-34).

Toplanmış olan hisse senetlerinin %70'i Osmanlı Bankası'na ait olacaktır. Bu senetlerin %10 bedeli bankaya teslim edilmediği müddetçe senetlerin havalesi başka birine devredilmeyecektir. Bu değişikliğe dair kayıtlar Şirket'in defterlerine işlenerek senedi satan, alan ve Şirket müdürünün imzası yer alacaktır. Bu defterler Şirket bünyesinde muhafaza edilecektir. Şirket'e ait hisse senetleri Meclis-i İdare'nin yetkisi altındadır. Meclis-i İdare'nin izin vermesi halinde satış işlemleri gerçekleştirilmektedir. Devri, meclis tarafından uygun görülmeyen senetlere Meclis-i İdare tarafından el koyulmaktadır. Bunları daha sonradan borsadaki fiyatı veya belirlenen bir değer üzerinden satışa çıkaracaktır. Satıştan elde edilen gelir ise Şirket sandığına teslim edilmektedir. Devredilmesi onaylanmayan senetlerin piyasa değeri Şirket, tarafından ödenerek satın alınmaktadır. Satış değeri ise Şirket sandığından karşılanmaktadır. Hisse senetleri Şirket sandığında bulunmayıp her hisse senedi için ayrı bir hesap açılmaktadır. Ayrıca hisse senetlerine sahip olan şahısların veya onların alacakları ya da varisleri Şirket'in hiçbir mal ve mülkünde hak sahibi olmayacaktır. Bu hükümlerle Şirket'in mal ve mülkleri güvence altına alınarak Şirket'in devamlığının sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yine bu şahıslar Şirket'in işleyişine müdahalede bulunamayacaklardı. İşleyişe müdahalenin önlenmesi ise Şirket işleyişinin sektöre uğratılmaması amacıyla alınmış bir önlem olarak yorumlanabilir. Bu şahıslar Şirket'in muhasebe defterlerinde tutulan kayıtlar ile Heyet-i Umumiye İdaresi'nin kararlarını kabul etmek mecburiyetindedirler (BOA, İ. DUİT, 121-34).

⁷ 100 Osmanlı lirası değerinde olan hisse senedi için Bkz. Ek-1.

Belirlenen zaman diliminde taksitleri ödenmeyen hisse senetlerinin sahiplerine ihtarname gönderme gereği duymadan taksit ödemesinin son gününden itibaren senelik %9 oranında faiz uygulanarak belirlenen tutar hisse sahibinden tahsil edilmektedir. Hisse senet taksitlerinin zamanında ödenmemesi halinde Şirket, senet sahipleri hakkında dava açabilmekte ve bu senetleri satışa çıkarabilmektedir. Açılan davada Şirket'i temsilen Şirket müdürü görev üstlenmektedir. Satılması düşünülen hisse senetlerinin numaraları gazetelerde ilan olarak duyurulmaktadır. Bu duyurunun gerçekleştirilmesindeki temel hedef hisselerle sahip olan şahsın bu gelişmelerden haberdar olmasını sağlamaktır. İlan edilen bu senetler 15 günün tamamlanmasından sonra Şirket eski sahiplerine hiçbir ihtarname vermeksizin satışa çıkarabilmektedir. Satış işlemleri sırasında oluşacak zarar ise eski hisse sahibinden karşılanmaktadır. Hisseler İstanbul ve diğer yerel borsalarda, borsalarda henüz alınıp, satılması kabul edilmemiş olan hisse senetlerinin satış işlemleri ise müzayede yoluyla gerçekleştirilmektedir. Satışı gerçekleştirilecek olan senedin eski nüshası iptal edilmektedir. Hisse senetlerini satın alan kişiye ise eski numaralardan oluşan iki senet nüshası verilmektedir. Satışı gerçekleştirilen hisseden elde edilecek bedelden zararlar karşılanıp, Şirket'e olan borç ödendikten sonra arta kalan miktar eski hisse sahibine verildiği gibi yetmemesi halinde ise eksik olan miktar eski hisse sahibinden tahsil edilmektedir. Bu tahsilin icrasında Şirket Osmanlı hukuku çerçevesinde hareket edecektir (BOA, İ. DUİT, 121-34).

Nizamnamede üzerinde durulan bir diğer konu Şirket'in yönetim yapısı olmuştur. Buna göre Şirket'in birinci dereceden yönetim merkezi Heyet-i Umumiyye'dir (Yönetim Kurulu). Bir diğer ifade ile en üst yönetim organıdır. Bu heyet beş ile dokuz arasında sayıları değişen üyelerden oluşmaktadır (Yılmaz, 2011: 406-407). Meclis-i İdare, Şirket'in ikinci dereceden yönetim organıdır. Bu yönetim organı doğrudan Heyet-i Umumiyye'ye bağlı olarak faaliyetlerini icra etmektedir. İlk üç yıl süreyle görev icra edecek olan üyeler mümessiller tarafından tayin olunmaktadır. Belirlenen bu azaların üç senelik görev süresinin sona ermesinden sonra görevi sona eren azanın yerine ilk atamalar kura yoluyla gerçekleştirilmektedir. Daha sonraki her sene yenilenecek olan azalar kademe derecelerine göre yapılmaktadır. Kademe derecelerinin Şirket'e üyelik süresiyle doğrudan bağlantılı olmasından dolayı daha uzun süre Şirket'te sermaye sahibi olanların aza olarak belirlenmesinin öncelendiği anlaşılmaktadır. Yine uzun süre Şirket hissesine sahip olmuş olması daha fazla deneyim kazanmasını sağlamaktaydı. Aza üyeliğinde kademe derecelerinin dikkate alınmasının bir diğer temel nedeni ise tecrübeli olan hisse sahiplerinin aza olarak belirlenmeye çalışılmasıdır. Görev süresi sona eren azanın tekrar üye olarak meclise katılma hakkı bulunmaktaydı (BOA, İ. DUİT, 121-34).

Meclis-i İdare haftada bir defa Şirket merkezinde toplantı düzenlemektedir. Ancak 20 Ağustos 1918'de yapılan bir değişiklik ile meclisin toplanma periyodu bir aya çıkartılmıştır. Aynı yılın ocak ayından ağustos ayına kadar Şirket'in haftada bir defa toplantı gerçekleştirilmesinin ağustos ayından sonra toplantı süresinin bir aya çıkartılmış olması Şirket gündeminin yoğunluğunda düşüşün meydana geldiğini göstermektedir. Şirket yönetimi, yapmış olduğu bu değişiklik ile meclise girebilmek için aranan hisse senet oranını yirmi beşten elliye, genel kurul üyeliğinde aranan hisse senedinin oranını beşten ona çıkarmıştır (Akyıldız, 2001: 282-283). Olumlu veya olumsuz yönde alınacak kararın geçerli olabilmesi için üyelerin en az yarısından bir fazlasının toplantıya katılması gerekmektedir. Kararlar toplantıya katılan azaların kullanmış olduğu oylarla alınmaktadır. Kararın alınmaması halinde ise toplantılar daha sonraki güne ertelenmektedir. Bir sonraki toplantıda da karar alınmaması halinde teklif edilen konu reddedilmiş sayılmaktadır. Bu durum görüşülen konu hakkında verilen oyların eşit olması halinde gerçekleşmektedir. Meclis-i İdare'de görüşülen tüm konular zabıt defterlerine işlenmekte ve daha sonra toplantı başkanı, başkan vekili ve katılım sağlayan azalar tarafından mühürlenerek imzalanmaktadır. Bu defterler Şirket tarafından muhafaza altına alınarak Ticaret ve Ziraat Nezareti veya hissedarlarından herhangi birinin talep etmesi halinde ilgili kişi ve kurumlara gösterilmektedir. Meclis-i İdare üyelerinden her biri Şirket'in 25 hisse senedine sahip olması gerekmektedir. Senetler daha sonra Şirket sandığına teslim edilmektedir. Hisse sahibi memur olduğu müddetçe bu senetleri satamayacaktır. Bu nedenle senetlerin üzerine satılması caiz değildir damgası vurulmaktadır (BOA, İ. DUİT, 121-35). Böylece hisse sahiplerinin hisse senetleri üzerinden ticaret yapma imkânının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Meclis-i İdare azalarından birinin veya birkaçının vefatı, istifası ya da farklı sebeplerden dolayı görevden ayrılması halinde Meclis-i İdare boşalan üyelik koltuğuna geçici olarak üye tayin etmektedir. Daha sonra ise daimî üyeler yukarıda belirtilen şartlar doğrultusunda Heyet-i Umumiyye tarafından atanmaktadır. Meclis-i İdare, her sene kendi üyeleri içerisinde bir başkan, başkan vekili veya başkan ile vekil bulunmadıkları durumlarda onların giyabında görev icra edecek olan bir aza seçmektedir. Bu görevliler azalar arasından seçilmektedir. Meclis-i İdare

azalarından yabancı devletlerde ikamet eden veya geçici olarak Osmanlı Devleti'nden ayrılanlar, yerlerine diğer azalar arasından vekil belirleyerek bırakmak zorundadırlar. Vekâleti üstlenen azanın ise kendi oyu dâhil olmak üzere iki oy kullanma hakkı bulunmaktadır. Böylece azaların temsilindeki olası problemlerin ortadan kaldırılmasının hedeflendiği gibi temsil oranının da düşmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Meclis-i İdare Şirket'in yönetiminde en üst idare merkezidir. Heyet-i Umumiyye'ye sunulacak olan hesap kayıtlarını tutmak ve hazırlamaktadır. Alınacak veya verilecek olan temettü miktarını teklif etme yetkisine sahiptir. Şirket ile ilgili denetlemeler Meclis-i İdare tarafından icra edilmektedir. Bu denetimler için üyelerin tamamı meclis azaları arasından seçileceği gibi meclis dışında da denetleyiciler görevlendirebilmektedir. Denetleme yapmak için meclis azalarının dışında denetleyicilerin de atanabileceğinin belirtilmiş olması azaların da denetime tabi tutulabileceğini göstermektedir. Meclis-i İdare azaları, Şirket'in elde etmiş oldu kâr oranından başka mecliste hazır bulunacakları günler için Heyet-i Umumiyye'nin belirleyeceği bir ücret almaktadırlar (BOA, İ. DUİT, 121-36).

Heyet-i Umumiyye, her sene düzenli olarak nisan ayında Şirket merkezinde toplantısını gerçekleştirmektedir. Bunun dışında Meclis-i İdare'nin talep etmesi halinde olağanüstü toplantı düzenlemektedir. Heyet-i Umumiyye olağan veya olağanüstü şekilde düzenleyeceği toplantıdan 20 gün önce toplantıyla ilgili bilgileri Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne aktarmaktadır. Nezareti, temsilen toplantılarda bir komiser bulunmaktadır. Nezaret, toplantılardaki görüşmeleri görevlendirdiği komiser aracılığıyla takip edebilmektedir. Her sene düzenli olarak raporlar hazırlanarak Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne sunulmaktadır. Bu raporlarda senelik bilanço, Heyet-i Umumiyye zabıtları, hissedarların isim ve sahip oldukları hisse miktarlarına dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu raporlar dört nüsha şeklinde hazırlanmaktadır. Bu nüshalardan biri Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne, diğeri Maliye Nezareti'ne teslim edilirken geri kalanları ise Şirket bünyesinde muhafaza edilmektedir. Heyet-i Umumiyye'de vekâleten veya asaleten üye olacak hissedarların en az beş hisseye sahip olmaları gerekmektedir. Sahip oldukları her beş hisse için bir oy hakları bulunmaktadır (BOA, İ. DUİT, 121-36).

Her hissedarın en fazla kullanabileceği oy beş olarak belirlenmiştir. Heyet-i Umumiyye toplantısını gerçekleştirmeden önce gazeteler aracılığıyla davetnamelerini duyurmaktadır. Toplantı sermayenin dörtte birine sahip olan hissedarların katılım sağlaması halinde başlamaktadır. Meclis-i İdare, toplantının gerçekleştirilmesinden 10 gün önce toplantıya katılacak olan hissedarların senetlerini toplayarak hesaplamaktadır. Bu nedenle gazetelere verilen ilanlarda bu hususa da dikkat çekilerek hissedarların haberdar olmaları sağlanmıştır. Böylece toplantıya katılmayı planlayan hissedarlar hisse miktarlarını önceden Şirket'e bildirmeleri sağlanmaktadır. İlk toplantının sağlanması için yeterli hissedarın katılmaması halinde ikinci toplantı için çağrıya çıkılmaktadır. İkinci toplantının gerçekleştirilebilmesi için hisse miktarı şartı aranmamaktadır. Katılan hissedarların hisse miktarı ne kadar olursa olsun toplantının düzenlenmesi gerçekleştirilmektedir. İkinci toplantıda toplanamayan birinci toplantıda görüşülmesi kararlaştırılan konular müzakere edilmeye başlanmaktadır. Birinci toplantı ile ikinci toplantı arasındaki zaman dilimi 20 günden az 30 günden fazla olmamasına dikkat edilmesi belirlenmiştir. 20 gün şartının koşulmuş olmasında hissedarların haberdar edilmesi ve hisse miktarlarının hesaplanması için zamana ihtiyaç duyulması etkili olmuştur. Zira ikinci toplantının gerçekleştirileceğine dair davetname 10 gün önce gazetelere ilan verilmektedir (BOA, İ. DUİT, 121-36).

Heyet-i Umumiyye toplantısında başkanın hazır bulunmaması halinde yerine toplantı başkanlığını Meclis-i İdare azası içlerinden biri bu görevi icra etmektedir. Görevi icra edecek olan kişinin belirlenmesi ise azalar arasında yapılan oylamayla gerçekleşmektedir. Heyet-i Umumiyye toplantısında hazır bulunan azalardan en fazla hisseye sahip olan iki üye diğer üyelerin kullanmış olduğu oyları toplamakla görevlendirilmektedirler. Kâtiplik görevini icra eden isim ise reyleri toplamakla görevlendirilmiş olan üyeler tarafından belirlenmektedir. Heyet-i Umumiyye toplantısında görüşülecek konular Meclis-i İdare tarafından belirlenmektedir. Konuşulacak konu Meclis-i İdare azaları arasında bulunan ve en az Şirket sermayesinin %20'sine sahip olan hissedarların oy kullanması ile konu belirlenmektedir. Toplantının gerçekleştirilmesinden 10 gün önce görüşülecek olan konular teklif edilmektedir. Yapılan tekliflerin değerlendirilmesi neticesinde toplantı gündemine alınacak olan konular belirlenmektedir. Heyet-i Umumiyye genel hesapların denetlenmesi için gerek hissedarlardan gerekse Şirket dışından müfettişler görevlendirebilmektedir. Heyet-i Umumiyye toplantısında, her sene Şirket'in genel işleri ile hesaplarına dair Meclis-i İdare tarafından tutulan kayıtlar incelenmektedir. Buna dair hesaplar incelendikten sonra reddedilmesi veya kabul edilmesi amacıyla oylama yapmaktadır. Temettü miktarını oylamaya sunmaktadır (BOA, İ. DUİT, 121-36).

Meclis-i İdare, üyelerinden süresi dolanların yerine yeni üyeler tayin etmektedir. Meclis-i İdare, Şirket'in her türlü işleriyle ilgili son karar mercii olarak görev icra etmektedir. Şirket sermayesinin arttırımını oylamaya sunmaktadır. Arttırımın gerçekleştirilebilmesi için hissedarlardan asaleten veya vekâleten katılmış olan üyelerden sermayenin en az üçte birine sahip olan hissedarların oyuyla karar alınmaktadır. Heyet-i Umumiyye toplantısında görüşülen tüm konular zabıt defterlerine kaydedilmektedir. Bu defterler Heyet-i Umumiyye başkanı, oyları toplayan iki aza ve kâtip tarafından mühürlenerek imzalanmaktadır. Toplantıya katılan hissedarların isimleri, ikametgâh adresleri ve hamil oldukları hisselerin miktarı kaydedilerek bu defterlere işlenmektedir. Buna dair kayıtlar da katılan hissedarlar tarafından mühürlenerek imzalanmaktadır. Daha sonra Şirket tarafından muhafaza altına alınmaktadır. Heyet-i Umumiyye tarafından alınan kararlar toplantıya katılmayan veya olumsuz oy kullanan üyeleri de bağlamaktadır. Bu durum ise toplantıda alınan kararların, hazır olup olmaması veya olumlu oy kullanıp kullanmamasına bakılmaksızın tüm azaları ve üyeleri bağlayıcı özellik taşıdığını göstermektedir (BOA, İ. DUİT, 121-36).

Şirket'in seneyi maliyesi ocak ayının ilk gününde başlamakta, aralık ayının son günü ise son bulmaktadır. Bu gelişme Şirket'in mali yıl başlangıcı ve bitişi açısından Osmanlı maliyesi ile uyumlu şekilde hareket ettiğini göstermektedir. Ancak birinci sene müstesna tutularak Şirket'in kuruluş tarihi mali yılın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bitişi ise aralık ayının sonu olarak belirlenmiştir. Meclis-i İdare her sene sonu Şirket hesaplarına dair bir defter hazırlamaktadır. Bu defter müfettişler tarafından Heyet-i Umumiyye toplantısının gerçekleştirilmesinden kırk gün önce teslim alınarak incelenmektedir. İncelemelerin bitmesinden sonra defterler Heyet-i Umumiyye'ye takdim edilmektedir. Heyet-i Umumiyye üyeliği hakkını elde eden her hissedar bu hesap defterlerini inceleme hakkına sahiptir. Bu durum da Şirket'in hissedarlara hesap verebilirliğini göstermektedir (BOA, İ. DUİT, 121-36).

Safî temettüden bedeli ödenmiş sermayeye maktu temettü olarak %6 ödemeye yetecek miktar ile ihtiyat akçesi için temettünün %10'u ayrıldıktan sonra geri kalandan %15'i kurucu hisselerine, %15'i Meclis-i İdare üyelerine, %10'u müdürler ile çalışanlar arasında başarı gösterenlerin ödüllendirilmesine⁸ ve %60'ı hissedarlara dağıılmaktadır. Şirket'in ihtiyat akçesi temettü gelirlerinden %10'u alınarak oluşturulmaktadır. Bu akçe Şirket sandığında tutulmaktadır. Olağanüstü durumlarda veya Şirket'in feshedilme sürecinde kullanılmaktadır. Şirket sermayesinin üçte birine denk gelmesi halinde ihtiyat akçesi olarak alınan paranın toplanmasına son verilmektedir. Ancak belirlenen oranın altına tekrar düşmesi halinde temettü gelirlerinden tahsil edilmeye başlanmaktadır. Elde edilen hasılatın senelik hisse başına %6 oranında gelir sağlayamaması halinde eksik olan miktar ihtiyat akçesinden karşılanmaktadır. Bu durum ise hissedarların senelik hisse başına en az %6 oranında kâr sağladıklarını göstermektedir. Şirket'in görev süresinin sona ermesi halinde ise ihtiyat akçesi hissedarlar arasında pay edilmektedir (BOA, İ. DUİT, 121-36). Elde edilen kâr oranından %10'u müdür ile çalışanlardan başarı gösterenlerin ödüllendirilmesine ayrılmış olması Şirket'in çalışanların motivasyonunu yüksek tutmak için para ödülüne sıklıkla başvurulduğunu göstermektedir. Böylece Şirket personelinin özverili çalışmasıyla gelirler arttırılmaya çalışılmıştır.

Nizamnamede üzerinde durulan son konu Şirket'in feshedilme sürecidir. Buna göre Meclis-i İdare, istediği zaman gerekçesini beyan etmek şartıyla Şirket'in feshini, başka bir şirket ile birleşmesini ve başka bir şirkete devredilmesini Heyet-i Umumiyye'ye teklif olarak sunabilmektedir. Meclis-i İdare, Şirket sermayesinin dörtte üçünün yok olması halinde Şirket'in feshine, başka bir şirket ile birleşmesine veya devam etmesine karar verilmesi için Heyet-i Umumiyye'yi toplantıya davet etmektedir. Heyet-i Umumiyye'nin, Şirket'in geleceği ile ilgili alacağı kararın ise Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanması gerekmektedir. Fesih veya birleşme için Osmanlı Hükümeti'nin onayına ihtiyaç duyulmuş olması Şirket'in geleceği ile ilgili son karar mercii Osmanlı Hükümeti olduğunu göstermektedir. (BOA, İ. DUİT, 121-36).

Şirket'e tanınan 50 yıllık imtiyaz süresinin dolması halinde, Şirket'in akıbetinin görüşülmesi için Heyet-i Umumiyye, Meclis-i İdare ve hissedarları toplantıya katılmaları amacıyla çağrıda bulunmaktadır. Toplanan Heyet-i Umumiyye gerek zamanı dolmadan gerekse zamanı dolduktan sonra Şirket'in tasfiye edilmesine karar vermesi

⁸ Osmanlı Devleti Fabrikalarında ve kurumlarında ödüllendirme uygulamasına sıklıkla gitmiştir. Bu ödüllendirme oranı genel itibarıyla saf gelirin %2, %3, %5, %7, %10 ve %10 olarak verilmektedir. Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'nde de verilmesi ön görülen oran %10 olarak belirlenmiştir. Bu ödüllendirme uygulaması çalışanların verimli şekilde çalıştırılmasına dönük önlemlerden biri olarak değerlendirilebilir. (Kurt, Demir, Çakır, Özcan ve Aygün, 2014: 60).

halinde tasfiye sürecinin ne şekilde yapılacağını belirlemektedir. Bu doğrultuda tasfiye hesaplarının yapılması için birkaç memur görevlendirmektedir. Heyet-i Umumiye tasfiye işlemleri gerçekleştirildiği süreçte de faaliyetlerini yürütmeye devam etmektedir. Hesapların yapılıp bitirilmesi ve Heyet-i Umumiye'nin onayını aldıktan sonra Osmanlı Hükümeti'nin de izniyle Şirket'in başka bir şirket ile birleşmesi, tasfiye edilmesi veya devredilmesi süreci başlatılmaktadır. Tasfiyesine karar veren Heyet-i Umumiye üyeleri toplantıya davet edilmektedir. Karar Şirket sermayesinin en az yarısına sahip olan üyelerin katılması halinde alınabilmektedir (BOA, İ. DUİT, 121-36).

Şirket'in Ticari ve Üretim Faaliyetleri

Şirket'in tespit edilebilen ilk faaliyeti Çuha Fabrikası'nın inşası için arsa alım girişimi olmuştur. Arsanın tahsis edilmesi için Şirket tarafından devlet makamlarına yapılan ilk başvuru 20 Mart 1918 tarihinde gerçekleşmiştir. 11 Nisan 1912 tarihli Emlak-ı Kaydiye Hakani'den Mahaller Hakkında Nizamnamesi'nin birinci maddesinde devir işlemlerinin gerçekleştirilebilmesi için bazı şartların oluşması gerektiğine dair hükümler eklenmiştir. Şöyle ki arsanın hiçbir devlet kurumu tarafından kullanılabilir durumda olmaması ve Hazine-i Hassa'nın araziden gelir elde edememesi halinde devrine dair karar alınabilmektedir. Bu şartların sağlanması halinde satışı gerçekleştirilecek olan arsanın İstanbul'da bulunması halinde Defter-i Hakani Nezareti, Şehremaneti ve Hazine-i Hassa-i Müdüriyet-i Umumiye, taşra da ise yerel yöneticiler ile Hazine-i Hassa-i Müdüriyet-i Umumiye tarafından yapılan müzakereler neticesinde fiyatın belirlenmesi için muhamminler atanmaktadır (BOA, İ. DUİT, 13-89).

Satıştan elde edilecek gelirler ile yerlerine yeni mülk alınabileceği gibi yeni alınacak olan mülklerin devri Emlak-ı Hakani'ye gerçekleştirilecektir. Satışın gerçekleştirilebilmesi için ise Meclis-i Vükelanın iznine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak yukarıdaki şartları sağlamaması halinde satış işlemi gerçekleştirilememektedir. Hazine-i Hassa Dairesi'nin aktardığı bilgiye göre arsa 25.200 arşın miktarında olup her bir arşını yarımşar lira değerindedir. Devlet kurumlarınca yapılan ilk değerlendirme neticesinde arsanın devlet hazinesine zarar oluşturmaması, havasının kötü olmaması ve memleketin ticari faaliyetlerine katkı sağlamayacak kurumlara devredilmemesi doğrultusunda karar almıştır. Ancak arsanın ticari amaçlı kullanılacağından dolayı değerinde bir fiyatla devir işlemlerinin yapılmasının uygun olduğu belirtilmiştir. Netice olarak arsanın devlet hazinesine zararı olmamasına rağmen ülke ticaretine katkı sağlamak amacıyla Şirket'e satılması kararlaştırılarak Hükümet ile Şirket yöneticileri arasında görüşmeler başlatılmıştır (BOA, İ. DUİT, 13/89).

Şirket yöneticileri ile devlet makamları arasında 21 Nisan 1918 tarihinde yapılan yazışmalarda ilgili arsanın karşılıksız Şirket'e devredilemeyeceğine karar verilmiştir. Bu nedenle arsanın değerinin belirlenmesi amacıyla Hazine-i Hassa tarafından muhamminlerin görevlendirilmesi doğrultusunda karar alınmıştır (BOA, MV, 212-8). Fiyatı belirleme konusunda görev üstlenecek olan muhamminlerin kanunlar gereğince devlet kurumlarında çalışan memurlar olmasına dikkat çekilmiştir. Ayrıca muhamminler tarafından belirlenecek olan bu miktarın Hazine Dairesi tarafından da uygun bulunması halinde satış işleminin gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir (BOA, Hazine-i Hassa-İradeleri (HH.I): 246-99).

11 Mayıs 1918 tarihinde fiyatın belirlenmesi için bir araya gelen muhammin heyetinin fiyat değerini belirlemeden önce Şirket'in araziye hangi amaçla kullanacağına dair araştırmalar yapmıştır (BOA, BEO, 4518-338806). Zira devlet arazisi olduğundan dolayı arsanın devredilmesi halinde amacına uygun olarak kullanılması gerekmektedir. Taraflar arasında yapılan görüşmeler neticesinde arsanın amacına uygun olarak kullanılacağına dair raporun hazırlanması ve imzalanması üzerine fiyat belirleme çalışmalarına başlanmıştır. Rapora göre arazi Şirket bünyesinde faaliyet yürütmek üzere kurulacak olan Çuha Fabrikası'nın alanı olarak kullanılacaktır. Bu vesileyle ülke ticaretine katkı sağlayacaktır (BOA, İ. DUİT, 13-90).

11 Haziran 1918 tarihinde Emlak-ı Hakani ile Hazine-i Hassa-i Şahane Müdüriyet-i Umumiye arasında yazışmalar gerçekleşmiştir. Buna göre muhammin heyeti tarafından yapılan değerlendirme ve araştırmalar neticesinde arsanın değeri 9.018 lira 60 kuruş olarak belirlenmiştir. Arsanın ise 18 buçuk dönüm 1.261 arşından ibaret olduğu etrafı tuğla ile çevrilmiş olarak belirlenen değer ile Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'ne devredilmesi doğrultusunda Meclis-i Vükela karar alarak ruhsat vermiştir (BOA, MV, 249-116). Arsanın bir tarafı deniz kenarı ile çevrili, kara tarafı ise bostan ile tuğlayla çevrilidir. İlgili arsanın devredilmesine dair alınan karar Dâhiliye Nezareti ile Maliye Nezareti'ne iletilmiştir (BOA, BEO, 4521-339009). Arsanın her arşını 30 kuruş değerinde kararlaştırılmıştır. Arsanın sahil kısmı Kâğıthane'ye bakmaktadır (BOA, İ. DUİT, 13-91). 20 Haziran

1918 tarihinde devir işlemlerinin yapılması için yetki İrade-i Seniyye tarafından Maliye Nezareti'ne verilmiştir (BOA, Dâhiliye-İdare-i Umumiye Evrakları (DH. İ. UM. EK): 111-50).

Kurulacak olan Çuha Fabrikası için Bahariye Mevlevihane'sinin⁹ yanında yer alan ve Devlet Hazine'sine ait olan arsanın alınması üzerine Şirket, Hazine-i Hassa-i Şahane Müdüriyet-i Umumiye'ye 26 Şubat 1918 tarihinde telgraf iletilmiştir. Talebin değerlendirilmesi üzerine ilgili arazinin Şirket'e devredilmesinin uygun bulunduğu belirtilmiştir (BOA, MV, 211-129). Çuha Fabrikası'nın inşası amacıyla satışı gerçekleştirilen arsanın değeri olan 9.018 lira 60 kuruşun Şirket tarafından Hazine-i Hassa'ya verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, Mabeyn-i Hümayun Evrakı-İradeleri (MB. İ): 195-60). Ancak belirtilen ödemenin ne şekilde teslim edildiği ve arsanın devredilme işlemlerine dair ayrıntılı bilgiler tespit edilmemiştir.

Çuha Fabrikası için tahsis edilen bu arazide kısa süre içerisinde inşa edilmiş olup faaliyete geçmiş olmalı ki 13 Ağustos 1922 tarihinde fabrikanın Konya'ya taşınmasına dair bir girişim meydana gelmiştir. Şirket Meclis-i İdare başkanı Tahsin Rıza Bey ile Tokatlı Halit Süleyman Bey¹⁰ başkanlığında toplantı gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen bu toplantının gündemi Çuha Fabrikası'nın Anadolu'ya taşınmasının görüşülmesi olmuştur. Tüm azaların da hazır bulunduğu mecliste yapılan müzakereler neticesinde Şirket'e ait olan makineler ile Çuha Fabrikası'nın Konya'ya taşınması doğrultusunda ortak karar alınarak imza altına alınmıştır. Fabrika için yeni yer olarak Konya'nın belirlenmesinde etkili olan birkaç neden bulunmaktaydı. Zira Meclis'te yapılan oylamalar sırasında Fabrika'nın başka bir vilayete taşınma işlemlerinin maliyetli olmasından dolayı azanın bu konuda ikna edilmesi için geçerli sebeplerin ortaya konulması gerekmektedir. Buna göre Konya'nın Anadolu ticaretinin önemli bir merkezi olmasından dolayı fabrikanın burada açılması halinde ticari faaliyetlerin daha da artacağı düşünülmüştür. Bir diğer neden ise Şirket'in ihtiyaç duymuş olduğu hammadde olan mensucat ürünlerine Konya'da daha kolay şekilde ulaşılmasıydı. Şirket fabrikasını buraya taşıyarak hammadde sevkiyatındaki maliyetini azaltmaya çalışmıştır. Ayrıca fabrikanın Konya'ya taşınması halinde Şirket'e olumlu yansımalarının yanı sıra memleketin ticaretine de büyük katkıları olacağı belirtilmiştir. Taşıma işlemlerinin maliyetli olmasına rağmen hammaddenin temini için ayrılan bütçede ciddi manada kâr sağlanması ve üretimin artacak olmasından dolayı taşıma işlemleri için olumlu yönde oy kullanılmıştır (BCA, Başbakanlık-Muamalat Genel Müdürlüğü: 30.10.0.0-171-187-2).

İstanbul'da Kağıthane civarında Bahariye Mevlevihanesi'nin yanında bulunan mevcut fabrika günlük 750-1000 metre kadar kaba kumaş, 400-1000 metre kadar da ince kumaş imal etmekteydi. Fabrikanın buradan alınarak Anadolu'ya taşınması halinde bu üretimin ciddi artış göstereceğine dikkat çekilmiştir. Zira hammadde temini kolaylaşmış olacaktı. Taşıma işlemleri ve üretimin arttırılması için yeniden inşa edilecek olan yeni fabrikaya mevcut olan makinalara ek olarak yeni makinelerin alınması için 150.000 lira bütçeye ihtiyaç duyulmuştur. Şirket belirtilen bu tutarı Maliye Nezareti'nden avans olarak talep etmiştir. Maliye Nezareti'ne belirtilen bu ücretin geri ödemesi taksitler şeklinde ve fabrikanın faaliyete geçmesinden sonra bir yıl içerisinde ödeneceği belirtilmiştir. Planlara göre fabrika Konya'nın İstasyon köyünde altı ay içerisinde inşa edilerek faaliyete geçecekti. Fabrika'nın inşa edilecek olan yeni alanının İstasyon Köyü olarak belirlenmesinde demiryolu ağına yakın olmasından kaynaklanmaktaydı. Zira burada üretilecek olan ürünler demiryolu ağıyla İstanbul ve diğer bölgelere kolayca sevk edilebilecekti. Ayrıca ithal edilecek olan makine, alet ve edevattan da vergi alınmaması talep edilmiştir. Şirket bu talepte bulunurken 1888 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından yerli sermayenin desteklenmesi amacıyla fabrika malzemelerinin satın alınması veya ithal edilmesinde vergi muafiyetlerinin uygulanacağına dair alınmış olan kararı dayanak olarak göstermiştir (BCA, 30.10.0.0-171-187-2).

Şirket bünyesinde istihdam edilmiş yerli veya yabancı personel arasında bulunan şahısların askerlik vazifesinin olması halinde terhislerine müsaade edilmesi istenmiştir. Böylece Şirket üretiminin aksamasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. İstanbul'da bulunan fabrikanın üretmiş olduğu kumaşların metresi 230 kuruş ile 280 kuruş

⁹ Mevlevihane, 1622'de Ohrili Hüseyin Paşa'nın Çırağan Sarayı'nın bulunduğu yerde inşa etmiş olduğu Beşiktaş Mevlevihane'sinin devamı niteliğindedir. 1867'de Mevlevihane yıktırdıktan sonra önce Fındıklı'daki Karacehennem İbrahim Paşa'nın konağına, daha sonra ise 1871'de Maçka'daki yeni binasına taşınmıştır. 1874'te bu bina da yıkılınca Eyüp'ün Bahariye kıyısında Hatap Emini Mustafa ve Hüseyin Efendilere ait olan yalılara taşınmıştır. 1877'de kıyıda Bahariye Kasrı'nın bulunduğu arsada yeni bir bina inşa edilmiştir. 1925 yılına kadar Mevlevihane için bu bina kullanılmıştır (Mert, 2002: 85; Demiral, 2017: 507; Tanman, 1991: 471-473).

¹⁰ Tahsin Rıza ile Halid Süleyman Beyler Ankara'da bulunan meşrutiyet otelinde oturmaktadırlar (BCA, Başbakanlık-Muamalat Genel Müdürlüğü: 30.10.0.0-171-187-2).

arasında değişiklik gösteren fiyatla satılırken, fabrikanın Konya'ya taşınması halinde bu kumaşın metresinin 180 kuruştan satılabileceği belirtilmiştir. Bu fiyat düşüklüğün meydana gelmesinde, hammadde temini için ayrılan bütçenin düşmüş olması etkili olmuştur. Şirket'in yapmış olduğu planlamaya göre yıllık 250 ile 300 bin metre kumaş üretmesinden yola çıkılarak hükümete 200.000 lira ek gelir sağlayacağı belirtilmiştir. Ayrıca hükümetin her yıl düzenli olarak jandarma ve askerler için almış olduğu kumaşların fiyatlarında da indirimle gidilerek almış olduğu kumaşlar için ödeyeceği tutar azaltılmış olunacaktır. Bu bilgiden hareketle Şirket'in üretmiş olduğu ürünlerin serbest piyasadaki alıcıların yanı sıra ordu personelinin ihtiyacını karşılamak amacıyla Osmanlı Hükümeti'ne de satıldığı söylenebilir. İstanbul'da 100.000 lira değerinde inşa edilmiş olan fabrika ile şirket binalarının Osmanlı Hükümeti'ne terk edilerek devam eden istiklal mücadelesine katkı sağlanmak istendiğini de aktarmıştır (BCA, 30.10.0.0-171-187-2). Fabrika'nın taşınmasıyla ilgili meydana gelen tüm bu gelişmelere rağmen taşınma işlemlerinin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bilgiler tespit edilememiştir.

Şirket ile ilgili meydana gelen bir diğer önemli gelişme Çuha Fabrikası'nda bulunan makinalarla ilgili olmuştur. Buna göre Osmanlı Hükümeti, Krayova şehrinde bulunan Oltanya Dokuma Fabrikası'nda bulunan bazı makinaları satın alarak İstanbul'a getirmiştir (BOA, BEO, 4663-349680). Daha sonra ise Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi'ne devretmiştir (BOA, MV, 221-221; BOA, BEO, 4688-351598). Gaspar ve Herbert'e ait olan Oltanya Fabrikası'ndaki makinaları satın almak için 1 Ocak 1918 tarihinde harekete geçilmiştir. Satın alınan bu makinaların bedeli 436.477 ley 23 santim ile 22.350 marktır (BOA, BEO, 4688-351534). Bu bedel Şirket tarafından Osmanlı Askeri Valiliği aracılığıyla Alman Askeri İdaresi Makine Şubesi'ne teslim edilmiştir. Şirket'e teslim edilmişse de açılmamıştır. Çünkü Harbiye Nezareti, makinelerin iade edileceğini açıklamıştır (BOA, BEO, 4699-352353).¹¹

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Romanya Hükümeti bu makinaları geri almak için harekete geçmiştir. Osmanlı Hükümeti, 20 Kasım 1919 tarihinde aldığı karar ile bu makinelerin iade edilmesi yerine Defterdar Mensucat Fabrikası'ndaki aynı cins makinelerin verilmesi doğrultusunda karar almıştır (BOA, MV, 223-131). Ancak Şirket 28 Ekim 1920 tarihinde makinelerin iadesini kabul etmemiştir. Netice olarak 21 Kasım 1920 tarihinde hükümet ile Şirket arasında anlaşma yapılmıştır (Çetin, 2020: 175-176). Buna göre Şirket, Bahariye'de bulunan makinaları hükümete teslim edecek bunun karşılığında Almanya'dan alınmış olan Hartman marka makinelerin verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, MV, 221-263). 7 Haziran 1921'de Hariciye Nezareti ile Meclis-i Vükela'nın görüşmeleri sonucunda makinelerin sahiplerine iade edilmesi kararı alınmıştır (BOA, BEO, 4689-351668).

Şirket zararının karşılanması için ise Hartman marka makineler verilecektir (BOA, MV, 221-180). Alınan bu karara rağmen 4 Ekim 1921 tarihinde makinelerin henüz teslim edilmediği belirtilmiştir (BOA, BEO, 4695-352071; BOA, BEO, 4697-352208) Oltanya Fabrikası vekili 9 Ekim 1921 tarihinde Sadrazam Tefvık Paşa'ya telgraf çekerek makinelerin iadesine yönelik alınan kararın uygulanmasını istemiştir (BOA, BEO, 4711-353259). Nitekim 3 Kasım 1921 tarihinde sözleşme imzalanarak makinaların teslimi sağlanmıştır (BOA, MV, 222-151; BOA, BEO, 4705-352845). Makinelerin değeri Mösyö Gaspar tarafından Maliye Nezareti'ne ödenecektir. 11 Şubat 1922 tarihinde yapılan sözleşmeler gereğince makinelerin teslim süreci başlatılmıştır. Şirket 90 sandık göndermiştir. Ancak makinelerin bazı parçaları gönderilmemiştir (BOA, BEO, 4702-352619).

Şirket'in faaliyetlerine dair tespit edilebilen son gelişme 1924 senesinde meydana gelmiştir. Buna göre Şirket'e dair 14 Ağustos 1924 tarihinde tutulan kayıtlara göre jandarma neferleri için teslim edilmesi gerekli olan 3.500 metre kumaştan ancak 777 metresi teslim edilmişti. Geri kalan 2.723 metre ise hala teslim edilememiştir. Teslim edilememesinin nedeni ise Sanayi Müdüriyeti'nin raporuna göre fabrikanın boya kazanında meydana gelen arızadan kaynakladığı belirtilmiştir. Raporun devamında şimdiye kadar teslimatı gerçekleştiren üç partinin olduğu dördüncü partide boya kazanında meydana gelen arızadan dolayı eksik gönderildiği ve teslimatı yapılacak olan beşinci partinin de biraz gecikebileceği belirtilmiştir. Tamiratın bir an önce giderilerek jandarma neferinin giyim konusunda sorun yaşamaması için tamirat işlerinin kısa sürede giderilerek, anlaşıldığı gibi gerekli teslimatların planlandığı şekilde yapılacağı belirtilmiştir (BCA, Başbakanlık-Kararlar Daire Başkanlığı: 30.18.1.1-12-65-11). Ancak bu teslimat sürecinin ne şekilde cereyan ettiğine dair bilgiler tespit edilememiştir.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nurten Çetin, I. Dünya Savaşı'nda Romanya'dan Türkiye'ye getirilen dokuma makinelerinin iadesi sorunu. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 38, (2020), 167-187.

Sonuç

Osmanlı dokumacılığının gelişiminde Bizans, Selçuklu ve Beylikler devrinde meydana gelen gelişmeler etkili olmuştur. Dokumacılık sektörü pamuklu, yünlü ve ipekli kumaşlar alanında gelişme göstermiştir. 18. yüzyılın başlarından itibaren Tokat, Selanik, Edirne, Bursa ve İstanbul'da dokumacılık sektörü önemli gelişmeler kaydetmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı dokumacılık tezgâhlarında modernleşmenin sağlanması adına Rami Mehmet Paşa, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve III. Mustafa döneminde önemli adımlar atılmıştır. Bu adımların ucuz ve kalitesiz olan Avrupa ürünlerine karşı kaliteli ve pahalı olan Osmanlı ürünlerinin tüketilmesine yönelmesi için yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Osmanlı dokumacılığında yaşanan gerilemenin önlenmesi için Tanzimat Dönemi'yle birlikte devlet eliyle desteklenen fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Bu tür fabrikaların çoğunluğu yabancı veya gayrimüslim sermaye tarafından kurulmuştur. Yerli ve Müslüman sermayenin bu sektörde yaygınlaştırılması için İslahat-ı Sanayi Komisyonu çalışmalar yürütmüştür.

Müslüman sermayedarların dokumacılık sektöründeki etkisinin artırılması kapsamında yerli ve Müslüman yatırımcılara tanınan imtiyazlar çerçevesinde kurulan işletmelerden biri de Altın Yıldız Osmanlı Anonim Şirketi olmuştur. Şirket, 22 Ocak 1918 tarihinde Divaniye Mebusanı Halit Süleyman Bey ile Tokat Mebusanı Alemdar-Zade Tahsin Rıza Bey tarafından yün, pamuk, ipek, mensucat ve her çeşit ipek, iplik imal etmek için İstanbul merkezli kurulmuştur. Şirket'in ömrü 50 yıl olarak belirlenmiş olup kuruluş sermayesi 150.000 Osmanlı lirasıdır. Bu sermaye her biri 100 Osmanlı lirasından oluşan 1.500 hissedenden oluşmaktadır. Şirket'in işleyiş, imtiyaz ve yetki hukukunu belirleyen nizamname 18 Ağustos 1918 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından onaylanmıştır. Şirket'in işleyiş Heyet-i Umumiyye ve Meclis-i İdare tarafından icra edilmiştir. Meclis-i İdare, Şirket ile ilgili her türlü gelişmenin görüşüldüğü ve kararın alındığı yönetim birimidir. Şirket'in faaliyetleri neticesinde elde etmiş olduğu kâr dağılımına bakıldığında maktu temettü olarak %6 oranında ve ihtiyat akçesi olarak %10 oranında miktar ayrıldıktan sonra geri kalan miktarın %15'i kurucu hissedarlara, %15'i Meclis-i İdare üyelerine, %10'u müdür ve çalışanların ödüllendirilmesine ve %60'ı ise hissedarlara dağıtılmak üzere pay edilmiştir. Şirket'in feshedilmesi, görev süresinin uzatılması, başka bir şirkete devredilmesi ya da başka bir şirket ile birleştirilmesi gibi önemli kararlar Meclis-i İdare tarafından Heyet-i Umumiyye'ye teklif edilmektedir. Bu teklifin görüşülmesi için Heyet-i Umumiyye'de yapılan oylama neticesinde karar alınmaktadır. Alınan karar Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanarak yürürlüğe girmektedir.

Şirket'in tespit edilebilen ilk faaliyeti 20 Mart 1918'de Çuha Fabrikası'nın kurulması için gerekli olan arazinin satın alınmasına dair olmuştur. 25.200 arşın olan ve Bahariye Mevlevihane'sinin yanında yer alan arazinin 9.018 lira 60 kuruşa satın alındığı tespit edilmiştir. Fabrika'nın kuruluşuna dair her ne kadar bilgi tespit edilememiş olsa da 13 Ağustos 1922'de Çuha Fabrikası'nın Konya'da İstasyon bölgesine taşınmasıyla ilgili bir gelişme meydana geldiği tespit edilmiştir. İstanbul'da bulunan fabrika ortalama yıllık 750-1000 metre kaba kumaş, 400-1000 metre ince kumaş üretimi yapmıştır. Taşıma işlemleri ve fabrikaya yeni alınacak olan makineler için gerekli olan 150.000 Osmanlı lirası bütçeyi Maliye Nezareti'nden talep etmiştir. Ancak taşınmanın gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bilgiler tespit edilememiştir. Çuha Fabrikası ile ilgili meydana gelen bir diğer gelişme 1918 yılında Osmanlı Hükümeti'nden satın alınmış olan makinelerdir. Osmanlı Hükümeti bu makineleri daha önce Romanya'nın Krayova şehrinde faaliyet gösteren Oltanya Dokuma Fabrikası'ndan satın almıştır. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Romanya Hükümeti kendisine ait olan makinelerin teslim edilmesini istemiştir. Şirket ile Osmanlı Hükümeti arasında yapılan müzakereler neticesinde 1922'de 90 sandık şeklinde bütün makineler olmasa da çoğunluğunu Oltanya Dokuma Fabrikası'na teslim etmiştir. Fabrikayla ilgili tespit edilebilen son gelişme 1924 yılında jandarma neferleri için sipariş verilen kumaşların zamanında tam olarak teslim edilememesinden dolayı meydana gelmiştir. Buna göre 3.500 metre olan kumaşın 777 metresi teslim edilmişken, henüz 2.733 metresi teslim edilmemiştir. Teslimatın zamanında yapılamamasının temel nedeninin fabrikanın boyama kazanında meydana gelen arızadan kaynaklandığı anlaşılmıştır. Arızanın en kısa sürede giderilerek kumaşların hızlı bir şekilde teslim edileceği ifade edilerek sorun giderilmeye çalışılmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayın süreci ile ilgili herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Mali Destek

Yazar bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayınlanması için herhangi bir mali destek almamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Çalışmada etik dışı bir husus bulunmadığını, araştırma ve yayın etiğine özenle uyulduğunu beyan ederiz.

Yazar Katkı Oranı

Çalışma, tek yazarlı olup yazarın katkı oranı %100'dür.

Etik Kurul İzni

“Osmanlı'nın endüstri geçmişinden bir kesit: Altın yıldız Osmanlı Anonim Şirketi” adlı çalışma kapsamında herhangi bir anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, ya da başka görüşme teknikleri kullanarak katılımcılardan veri toplamadığımı, insan ve hayvanlar üzerinde deney, vb. yapmadığımı, kişisel verilerin korunması kanununu ihlal etmediğimi, sorumlu yazar olarak bu belgenin doldurulması noktasında diğer yazarları haberdar ettiğimi bildirir; Bu çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardan olduğunu sorumlu yazar olarak beyan ederim.

Kaynakça

- Akpınarlı, H. F. Başaran, F. N. (2018). Geleneksel kumaşların özellikleri ve kullanım alanları: Çankırı örneği. Hacer Arslan Kalay (Ed.), *International Symposium on Multidisciplinary Studies (ISMS)* içinde (ss. 21-39). Paris.
- Akyıldız, A. (2001). *Osmanlı dönemi tahrir ve hisse senetleri - Ottoman securities*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı Yayınları.
- Aslantepe, C. (1993). *Eski tabviller ve hisse senetleri (Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yılları)*. Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları.
- Aytaç, A. (2015). Osmanlı döneminde bursa ipekçiliği, dokumacılığı ve bazı arşiv belgeleri. *Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 1-11. https://www.tarihinpesinde.com/dergimiz/sayi13/M13_01.pdf.
- Balcı, R. Sırma, İ. (2012). *Ticaret ve Ziraat Nezâreti Memalîk-i Osmaniye'de Osmanlı anonim şirketleri*. Ekonomi ve Sosyal Tarih Yayınları.
- Baş, Y. (2018). III. Ahmed devrinde İstanbul çuha fabrikasının kuruluşu ve işleyişi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 123-146. <https://doi.org/10.29029/busbed.376489>.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık-Kararlar Daire Başkanlığı 30.18.1.1-12-65-11.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık-Muameleat Genel Müdürlüğü, 30.10.0.0-171-187-2.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bâb-ı 'Ali Evrak Odası (BEO), 4498-337304 4518-338806, 4521-339009, 4532-339830, 4569-342623, 4663-349680, 4685-351321, 4688-351598, 4688-351534, 4689-351668, 4695-352071, 4697-352208, 4699-352353, 4705-352845, 4702-352619, 4711-353259.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye-İdare-i Umumiye Evrakları (DH. İ. UM. EK), 111-50.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Hazine-i Hassa-İradeleri (HH.İ), 246-99.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrade-Dosya Usulü (İ. DUİT), 13-89, 13-90, 13-91, 121-34, 121-35, 121-6.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Mabeyn-i Hümayun Evrakı-İradeleri (MB. İ), 195-60.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 211-129, 212-8, 221-180, 221-221, 221-263, 222-151, 223-131, 248-69, 249-116, 249-145, 250-127.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Sadaret-Mukavelenameleri (A.) DVN. MKL), 66-11.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Şûrâ-yı Devlet (ŞD), 1260-8.
- Beydilli, K. (2006). III. Mustafa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. Cilt: 31. (ss. 280-283), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bülbül, Y. (2010). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Özel girişimcilğe yönelik devlet politikaları*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Çakır, C., Akkuş, Y. (2015). İstanbul'da Kurulan Anonim Şirketler (1887-1918). Coşkun Yılmaz (Ed.), *Antik Çağ'dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi* içinde (ss. 191-197). İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş.) Yayınları.
- Çatalkaya Gök, E. (2020). Geleneksek kumaş örneklerinden ağbani/abani/ağbani. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(29), 294-307. <https://doi.org/10.12981/mahder.687924>.
- Çelik, M. F. (2015). Klâsik şürde bâdem. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (14), 47-66. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3169859>.
- Çetin, N. (2020). I. Dünya Savaşı'nda Romanya'dan Türkiye'ye getirilen dokuma makinelerinin iadesi sorunu. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 38, 167-187. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/58974/807616>.
- Demiral, O. (9-10 Aralık 2013). *Yeniden kültür ve medeniyet ocağı olarak Babariye Mevlevihanesi* (Sözlü Sunum). *Günümüzde Yurt İçi Mevlevihanelerinin Durumu ve Konumları Sempozyumu*, Konya.
- Dölen, E. (2015). İstanbul'daki sanayi kuruluşları: dokuma, kâğıt, cam. *Büyük İstanbul tarihi – Osmanlı İstanbul'unda ticaret, sanayi ve finans*. 6, 246-259. <https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/pdf/istanbuldaki-sanayi-kuruluslaridokuma-kagit-cam-205.pdf>.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Elibol, N. (2025). XIII. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6(1), 61-76. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10986/131477>.
- Ergenç, Ö. (1988). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler. *Belleten Dergisi*, 52(203), 501-534. <https://doi.org/10.37879/belleten.1988.501>.
- Feyiz, F. (2024). XVIII. yüzyıl Edirne Gümrüğü'ne konu olan mensucat ticareti (yünlü, pamuklu ve ipeklî). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 919-938. <https://doi.org/10.56597/kausbed.1513350>.
- Genç, M. (2021). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi I*. Ötüken Yayınları.
- Giz, A. (1968). 1721 yılında bir ipeklî dokuma fabrikasının kuruluşu. *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, 3(31), 22-23.

- Gökatalay, S. (2015). *The political economy of corporations in the late Ottoman empire and early Turkish republic (1908 – 1929)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Middle East Technical University.
- Güran, T. (1995). Feshâne. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, Cilt: 12. (ss. 426-427). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürcan Yardımcı, K. (2016). Osmanlı Dönemi dokuma sanatı ürünlerindeki örnekler. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 2(1), 219-241. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjcss/issue/25850/272511>.
- Halaçeli, H. (2005). 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı dokumacılık sanatı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 131-146. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/23213/247902>.
- İskefiyeli, Z. (2015). *Karamürsel mensucat fabrikası (1890-1921)* (Sözlü Sunum). Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Cilt: 2, Kocaeli.
- Karabağ, K. (2010). Bir endüstri mirası olarak Antalya dokuma fabrikası. *Online Journal of Art and Design*, 8(2), 43-56. https://www.researchgate.net/publication/340385948_Bir_Endustri_Mirasi_Olarak_Antalya_Dokuma_Fabrikasi.
- Kaya, P. H. (2021). Ankara'nın sof üretiminin Osmanlı devleti ticaretindeki yeri ve önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(1), 83-91. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.872152>.
- Kırlı, E. (2015). Veliefendi basma fabrikası örneği bağlamında Fabrika-yı Hümayunlarda Avrupalı ustaların yeri ve önemi. *Mavi Atlas Dergisi*, 5, 21-42. <https://doi.org/10.18795/ma.28455>.
- Köksal, G. (2005). *İstanbul'da endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri*. (Yayımlanmamış doktora tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Köse, İ., Abdioğlu, H. (2021). Osmanlı Devleti'nde Feshane-i amire ve muhasebe işleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, 6-88. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/67792/1011005>.
- Kurt, M., Çakır, B., Demir, K. (2016). Türkiye'de modern yönetimin erken dönemleri: geç-Osmanlı döneminde fabrikalar, sanayi mektepleri ve yabancı uzamanlar. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45(Özel Sayı), 154-165. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuisletme/issue/30531/330292>.
- Kurt, M., Demir, K., Çakır, B., Özcan, U. ve Aygün, Y. (22-24 Mayıs 2014). *Geç Osmanlı dönemi devlet fabrikalarında yönetim anlayışı ve uygulamalarına ilişkin arşiv belgelerine dayalı bir araştırma: ilk bulgular* (Sözlü Sunum). 22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Konya.
- Kurt, M., Kuzucu, K., Çakır, B., Demir, K. (2016). 19. yüzyılda Osmanlı sanayileşmesi sürecinde kurulan devlet fabrikaları: bir envanter çalışması. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 40, 245-278. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/67189/1048844>.
- Kütükoğlu, M. S. (2018). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mert, T. (2002). *Bahariye Mevlevihanesi* (Sözlü Sunum). V. Eyüpsultan Sempozyumu, İstanbul.
- Satış, İ. (2012). İslah-ı Sanayi Komisyonu ve şirketlerin teşekkülü: Debbağ şirketi örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 417, 429. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19552/208344>.

- Seyitdanlıoğlu, M. (2009). Tanzimat d6nemi Osmanlı sanayii (1839-1876). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), 53-69. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000440.
- Tabakoğlu, A. (2015). *Türk iktisat tarihi*, Dergâh Yayınları.
- Tanman, M. B. (1991). Bahariye Mevlevihanesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, Cilt: 4. (ss. 471-473). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, A. (1999). *İslimiye çuķa fabrikası. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21-22, 77-84. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuşişyasal/issue/616/6219>.
- Yazıcı, K., Oktay, S., Akbaş, H. E., Bozkurt, S. (2020). Fabrika-i Hümayunların yönetim, muhasebe ve denetim uygulamaları. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19, 41-58. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1200958>.
- Yılmaz, C. (2011). *Osmanlı anonim şirketleri*, Scala Yayıncılık.
- Yılmaz, D. (2011). *Osmanlı d6nemi 19. yüzyıl modası ve değişimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi.
- Yurt, D. (2020). Osmanlı kumaş sanatında ahşap kalıp baskı tekniği. *The Journal of Social Science*, 4(8), 605-616. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.734940>.
- Quataert, D. (2015). *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler (1839-1950)*. İletişim Yayınları.
- Quataert, D. (2020). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*. İletişim Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Subject and Scope of the Research: The subject of this study encompasses all developments related to the Altın Yıldız Ottoman Joint-Stock Company, which operated in the field of weaving during the late Ottoman period. Within this framework, the company's establishment process, organizational structure, governing bodies, duties and authorities, the Çuha Factory, and the activities of both the factory and the company are examined.

Purpose and Method of the Study: The company's charter, which provides information on the establishment, administrative, and organizational structure of the company whose founding efforts began on December 25, 1917, has been examined. In line with this charter, the aim of this study is to determine who the founders of the company were, how the establishment process was carried out, the scope of duties and authorities, how the organizational and administrative structure was formed, the company's capital structure, the dissolution process, the establishment of the Çuha Factory, and the activities of both the factory and the company. The study consists of an introduction and three sub-sections.

Sources of Research: The primary source for this study is the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Turkey. In particular, archival documents from the Bâb-ı Âli Evrak Odası, Meclis-i Mahsusa, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, Sadaret Mukavelenameri, and Şûrâ-yı Devlet folders, which include the company's charter, have been utilized. Additionally, the study has been supported by research and analysis works, incorporating copyrighted sources to strengthen the research.

Findings: The findings obtained from this study indicate that the Altın Yıldız Ottoman Joint-Stock Company was one of the enterprises established within the framework of privileges granted to local and Muslim investors to increase the influence of Muslim capitalists in the weaving sector during the late Ottoman period. The first initiative for the company's establishment took place on December 25, 1917, when Divaniye Deputy Halit Süleyman Bey and Tokat Deputy Alemdar-Zade Tahsin Rıza Bey submitted a petition to the Ministry of War. Upon reviewing this petition, permission for the company's establishment was granted on January 22, 1918. The company was founded in Istanbul to manufacture wool, mohair, cotton, silk, textiles, and all types of silk and thread. The company's lifespan was set at 50 years. The company's charter, which defined its operational, privilege, and legal framework, was reviewed by the Ministry of Trade and Agriculture on August 18, 1918. After some modifications, it was approved, allowing the company to commence its activities.

The company was established with a capital of 150,000 Ottoman lira, divided into 1,500 shares, each valued at 100 Ottoman lira. The company's operations were carried out by the Heyet-i Umumiyye (General Assembly) and the Meclis-i İdare (Administrative Council). The Heyet-i Umumiyye consisted of members whose numbers ranged between five and nine. The Meclis-i İdare served as the administrative body where all developments related to the company were discussed and decisions were made. The members of this council were shareholders, and any shareholder owning fifty shares was considered a natural member of the council. Regarding the distribution of profits, a fixed dividend of 6% and a reserve fund of 10% were first allocated. The remaining amount was then distributed as follows: 15% to the founding shareholders, 15% to the members of the Meclis-i İdare, 10% as bonuses for the directors and employees, and 60% to the shareholders. Decisions on significant matters such as the dissolution of the company, the extension of its operational period, its transfer to another company, or its merger with another company were proposed by the Meclis-i İdare to the Heyet-i Umumiyye. After a vote within the Heyet-i Umumiyye, the decision was executed upon approval by the Ottoman government.

Regarding the company's activities, it has been determined that its first initiative was the purchase of land necessary for the establishment of the Çuha Factory on March 20, 1918. The land, measuring 25,200 arşın (equivalent to 18.5 dönüm and 1,261 arşın), was purchased for 9,018 lira and 60 kuruş. This land was located

next to the Bahariye Mevlevihane. Although no specific information on the establishment of the factory has been identified, a significant development occurred on August 13, 1922, when plans were made to relocate the Çuha Factory to the İstasyon district in Konya. The factory in Istanbul produced an average of 750–1,000 meters of coarse fabric and 400–1,000 meters of fine fabric annually. To cover transportation expenses and the purchase of new machinery, a budget of 150,000 Ottoman lira was requested from the Ministry of Finance. However, there is no available information confirming whether the relocation was ultimately carried out.

Another significant development regarding the Çuha Factory was the purchase of machinery from the Ottoman Government in 1918. These machines had originally been acquired by the Ottoman Government from the Oltanya Weaving Factory, which had previously operated in Craiova, Romania. After the end of World War I, the Romanian Government demanded the return of its machinery. Following negotiations between the company and the Ottoman Government, in 1922, a total of 90 crates—though not the entirety of the machinery but the majority—were returned to the Oltanya Weaving Factory.

The last identifiable development regarding the factory occurred in 1924 due to the delayed delivery of fabrics ordered for the gendarmerie soldiers. Of the 3,500 meters of fabric ordered, only 777 meters had been delivered, while 2,733 meters remained undelivered. Following discussions between the company and the military unit, it was determined that the primary reason for the delay was a malfunction in the factory's dyeing vat.

Ekler

EK-1. 100 Osmanlı lirası Değerinde Bir Adet Hisse Senedi (31 Aralık 1917)

Kaynak: Mustafa Dağ, Kişisel Arşiv, Tarih: 12.12.2024.